

♦♦♦ SZUROMI SZABOLCS ANZELM O.PRAEM.

Szemponatok az egyházi tized rendszerének forrásaihoz és kánonjogtörténeti sajátosságaihoz*

Az egyház sajátos célja alapításától fogva a lelkek üdvössége, amelynek előmozdításán a különböző történelmi korszakokban, eltérő földrajzi és társadalmi környezetben rendelkezésére álló eszközökkel igyekezett és igyekszik eleget tenni.¹ Mivel a lelki cél elérése evilági keretek között történik, így annak szolgálata és magának az egyháznak a működése elengedhetetlenül magában foglalja az anyagi javak szerzését, birtoklását, valamint azok elidegenítését (vö. CIC 1254. kán. 1. §).² Az istentisztelet végzése, az egyház szolgálattevőinek ellátása, az apostoli tevékenység végzése és a szegényekkel való törődés azok a kiemelkedő sarkpontok, amelyek szükségessé teszik az egyházi vagyoni jogi rendszer működtetését. Ezek a területek minden korban részét képezték az adott időszak egyházi vagyonezelésének. Ebbe a működési keretbe illeszkedik a biblikus alapokon nyugvó egyházi tized rendszere, amelyet a latin a *decima*, a magyar nyelv pedig hagyományosan a *dézsma* szóval jelöl.³

* A Corvinus Egyetemen 2013. február 14-én elhangzott előadás átdolgozott változata. Készült a TÁMOP 4.2.2 és az OTKA K 106300 program keretében a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Kánonjogtörténeti Kutatóközpontjában.

¹ SZUROMI, Sz. A., *Legislazione Civile – legislazione Canonica*, in BERKVEN, L. – HALLEBEEK, J. – MARTYN, G. – NÈVE, P. (ed.), *Recto ordine procedit magister. Liber amicorum E.C. Coppens* (Iuris Scripta Historica XXVIII) (Brussel 2012) 303–312.

² CIC Can. 1254 – § 1. *Ecclesia catholica bona temporalia iure nativo, independenter a civili potestate, acquirere, retinere, administrare et alienare valet ad fines sibi proprios prosequendos.*

³ Vö. *Magyar Katolikus Lexikon* XIV (Budapest 2009) 99.

I. BIBLIKUS ÉS ÓKERESZTÉNY FORRÁSOK

Figyelemmel kísérhető az izraelita törzsek honfoglaláskor kialakuló területi eloszlása. Azonban a tizenkét törzsen belül Lévi törzse nem rendelkezett földterülettel, mivel az ő feladatuk volt a kultusz végzése.⁴ A leviták ellátása – amint az megtalálható a Ter 14,20 és 28,22-ben, ill. a Lev 27,30-ban, valamint a MTörv 12,6; 14,23 és 26,12-ben – a többi törzs által beszolgáltatott tizedből történt. A tizednek a papok számára történő átadása a zsemegeáldozat jelentőségén nyugodott, azaz, hogy a legelső „termést” Istennek ajánlják, hiszen Ő a teremtés Ura. Izrael történetében a tized alapjául szolgáló termés meghatározása fokozatosan kristályosodott ki, kezdve a gabonán, a gyümölcsön, az olajon és egyéb terményeken egészen a jószágokig.⁵ Máté Evangéliuma (10,10) és Szt. Pál Korintusiaknak írt I. levele (9,13) világosan tanúskodik arról, hogy az egyház is átveszi a tized szokását, éppen a szent szolgálatot teljesítők eltartásának biztosítására. Tény azonban, hogy az első századokban, egészen a plébániai intézményrendszer kialakulásának idejéig, még nem beszélhetünk a tized beszolgáltatásának sajátos – jogilag definiált – rendszeréről.⁶ Ám az is bizonyos, hogy Szt. Cipriánál, Szt. Jeromosnál, Szt. Ágostonnál, sőt Nagy Szt. Gergely pápánál is találunk utalásokat a tized, ill. zsemegek adományozásának bevett gyakorlatáról. Hozzá kell tennünk, hogy ezek a patrisztikus helyek fontos hivatkozási forrásokká válnak a 11. század zsinati jogalkotásában, ill. kánonjoggyűjteményeiben.

II. AZ EGYHÁZI TIZED SZABÁLYOZÁSA A KÖZÉPKORBAN

Az első zsinati forrásaink az 567. évi II. Tours-i Zsinat,⁷ valamint a még Nagy Szt. Gergely pápa uralkodása kezdetét öt évvel megelőzően ülésező, 585. évi

⁴ ALBRIGHT, W. F., *From the Stone Age to Christianity. Monotheism and the Historical Process* (Garden City N.Y. 1957²) 249–250; BRIGHT, J., *Izrael története* (Budapest 1990) 169–175; JAGERSMA, H., *Izrael története az Ószövetség korában* (Budapest 1991) 46–49, 67.

⁵ HAAG, H., *Bibliai lexikon* (Budapest 1989) 1831.

⁶ SZUROMI Sz. A., *Egyházi intézménytörténet* (Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae I/4) (Budapest 2003) 12–13, 25–26.

⁷ GAUDEMET, J. – BASDEVANT, B. (ed.), *Les canons des conciles mérovingiens (VIe–VIIe siècles) II* (Sources chrétiennes 354) (Paris 1989) 348–399.

⁸ GAUDEMET – BASDEVANT II, 454–485.

⁹ GAUDEMET, J., *Église et cité. Histoire du droit canonique* (Paris 1994) 203, 205.

¹⁰ *Lexikon des Mittelalters* V (Stuttgart 1991) 954–956; SCHIEFFER, R. (ed.), *Beiträge zur Geschichte des Regnum Francorum* (Sigmaringen 1990) 37–56.

II. Mácon-i Zsinat.⁸ Ez a regionális zsinat kötelezően – kiközösítés kilátásba helyezése mellett – írja elő a tized beszolgáltatását.⁹ Ezek a zsinatok a tizedet, mint bibliai eredetű anyagi kötelezettséget, az isteni jog alapján állóként értelmezik. A jelentős jogfejlődés Kis Pippin, frank király uralkodásához köthető (751–768). Ismert, hogy apja, Martell Károly (†741) előszeretettel nyúlt hozzá és idegenítette el az egyházi tulajdont, ha a politikai helyzet éppen úgy kívánta.¹⁰ Sőt a feudális alapokon nyugvó gazdasági berendezkedésből fakadóan (vö. patrimoniális királyság) már ekkor megfigyelhető a világiak egyházi hivatalba helyezésére való törekvés, amely az adott hivatal (pl. püspöki, apáti stb.) jövedelmének megszerzését célozta. Kis Pippin reformjainak volt köszönhető, hogy az így elvándorolt egyházi javak a világi birtoklók halálával visszaszálltak egyházi birtokba.¹¹ Ettől kezdve az egyházi tized a király által szavatoltan megillette az egyházat, sőt a megkárosított területek Pippin 756. évi rendeletének köszönhetően dupla tizedben részesültek.¹²

A Karoling Birodalom felbomlásával és a központi politikai hatalom meggyengülésével különösen német területen fejlődésnek indult a saját egyház (*Eigenkirche*) rendszer (*église privée, Iglesia propia*).¹³ Ez annyit jelentett, hogy a hűbérúr építtetett templomot, ő szedte be a templomnak járó tizedet, sőt, ő nevezte ki a papot a templom élére, minden püspöki befolyás nélkül.¹⁴ A 826-ban tartott Római Zsinat¹⁵ ugyan elismerte az *Eigenkirche* rendszert, de a papi kinevezéseket püspöki jóváhagyáshoz kötötte.¹⁶ A tized általános kötelező jelleggel való bevezetésével párhuzamosan természetesen megkezdődtek a tizeddel szembeni jogsértések is, ám ezek főképp a nobilitások részéről történtek, elsődlegesen a templomoknak és más egyházi birtokoknak a földesúr általi kifosztása révén.¹⁷ Ezek az atrocitások eredményezték több 9. századi zsinat határozott intézkedését, amelyekre kiemelkedő példák a 844-es Diedenhofeni Zsinat 3. fejezete¹⁸ és a 845. évi Beauvais-i Zsinat szintén 3. fejezete.¹⁹

¹¹ SZUROMI 2003, 93–95.

¹² SCHIEFFER, R., *Die Karolinger* (Stuttgart 1992) 545.

¹³ *Lexikon für Theologie und Kirche* III (Freiburg/Brsg. 1995³) 527–528.

¹⁴ Vö. THOMAS, P., *Le droit de propriété des laïques sur les églises et la patronage laïque au moyen âge* (Paris 1906); BIDAGOR, R., *La iglesia propia en España* (Roma 1933).

¹⁵ *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio* (ed. I. D. Mansi, I–XXXI, Florentinae-Venetii 1757–1798; új kiadás kiegészítéssel: L. Petit – J. M. Martin, I–LX, Paris–Leipzig–Arnheim 1899–1927; továbbiakban: MANSI) XIV, 893–894.

¹⁶ LLORCA, B. – GARCIA-VILLOSLADA, R. – LABOA, J.M., *Historia de la Iglesia Católica* II (Biblioteca de autores cristianos 104) (Madrid 2003⁶) 97–98.

¹⁷ PLÖCHL, W. M., *Geschichte des Kirchenrechts* (Wien–München 1960²) I, 430–433.

¹⁸ MANSI XIV, 807.

¹⁹ MANSI XIV, 810.

Magyarországon már Szt. István király II. törvénykönyvében általános jelleggel elrendelte a tized megfizetését az egyházmegye számára.²⁰ Szt. László pedig I. törvénykönyvének 27. és 30. határozatában rendelkezett a tized kötelezettségéről és annak sajátos feltételeiről.²¹ Hozzá kell tenni, hogy a tizedből származó jövedelem nemcsak a terményekre, állatokra stb. terjedt ki, hanem a királyi vámok, a pénzverés és a pénzváltás jövedelme is az egyház számára biztosítandó tized alá tartozott. Azt is meg kell állapítanunk, hogy a tized befizetése alól számos kivétel született. Első helyen a jobbágyokkal rendelkező (a Konstanzi Zsinat határozatát követően kiegészülve a jobbágytalan)²² nemesek. Sajátos elbírálás alá estek azok a területek, amelyek eredetileg nem minősültek termékenynek, mint a mocsarak és az erdők. Amennyiben ezek megművelés révén mezőgazdaságilag termékennyé váltak, úgy általában továbbra sem tartoztak tizedet fizetni, különösen, ha a megművelést szerzetesrendek végezték.²³ A tizedekből származó jövedelem legkorábbi hazai dokumentuma, az 1291–1294-ből fennmaradt váradi tizedjegyzék.²⁴

A tized történetében sajátos jelentőséggel bír a keresztes hadjáratok megindulása.²⁵ A keresztes hadjáratok ideje alatt a *camera apostolica* külön tizedet vezetett be, mellyel a papság a keresztes hadivállalkozások lebonyolításának anyagi fedezetéhez járult hozzá. Ezt az összeget később, a hadjáratok elmúltával, a pápai kúria működésének támogatására gyűjtötték be.²⁶

²⁰ *S. Stephani Decretorum liber secundus*, XVIII: *De decimacione*. Si cui deus decem dederit in anno, decimam deo det; et si quis decimam suam abscondit, novem solvat. Et si quis decimacionem episcopo separatam furatus fuerit, diiudicetur ut fura c huiusmodi compositio tota pertineat ad episcopum. ZÁVODSZKY L., *A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai (függelék: a törvények szövege)* (Budapest 1904; repr. Pápa 2002) 156.

²¹ Vö. *S. Ladislai Decretorum liber primus*, XXX: *De decimacione liberorum*. Episcopi de liberis accipiant decimam; liberi vero, cuicumque episcopo vel comiti adhesionem, sicut eis placuerit, ita habeantur, salva tamen libertate. Qui autem pro animarum salute libertate mancipati fuerint, eo tenore tamen, ut ecclesie serviant, ipsi nemini, nisi soli presbitero administrent. ZÁVODSZKY 162.

²² *Concilium Constantiense*, Sessio XL (30 oct. 1417): *Conciliorum oecumenicorum decreta* (Bologna 1973; továbbiakban: COD) 444–445.

²³ *Dictionnaire de droit canonique* IV (Paris 1949) 1231–1244.

²⁴ GYÖRFFY GY., *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza* I (Budapest 1987) 583.

²⁵ CONDORELLI, O., *Unum corpus, diversa capita. Modelli di organizzazione e cura pastorale per una "varietas ecclesiarum" (secoli XI–XV)* (I libri di Erice 29) (Roma 2002) 47.

²⁶ SZUROMI 2003, 142–143.

²⁷ SZUROMI, Sz. A., *An Outline of the Ecclesiastical Administration of Justice and Judicial Organization in the High Middle Ages*, in *Rivista internazionale di diritto comune* 22 (2011) 279–292, különösen 287–288.

²⁸ X 3. 30. 5: FRIEDBERG, Ae. (ed.), *Corpus iuris canonici* II (Lipsiae 1881; továbbiakban: FRIEDBERG II) 557–558.

Az egyházi bíróságok hatásköre a 12. századra egyre nagyobb területre terjedt ki,²⁷ így számos – különösen az ún. *privilegium fori* alapján eléjük tartozó ügyek között – magában foglalta a tizedet érintő eseteket is.²⁸ Éppen ezért érdemes egy pillantást vetni a *Corpus iuris canonici* első gyűjteményére, a *Decretum Gratianira*. Az 1140 körül összeállított és a kánonjogi egyetemi oktatás alapját képező *Concordia discordantium canonum*²⁹ gazdag fegyelmi anyagot tartalmaz a tizeddel kapcsolatosan: D. 23 c. 6; C. 16 q. 1 cc. 55–57, 65–67; C. 16 q. 2 cc. 2–3; és C. 16 q. 7 cc. 1, 4–5. Két fontos megfigyelést tehetünk a felsorolt kánonok kapcsán. Az első a kánonok forrásaival kapcsolatos. Ezen belül meg kell különböztetnünk a „*fontes formales*”-t azoktól a gyűjteményektől, amelyek közvetítésével a joganyag bekerült Gratianus mester kollektójába. A „*fontes formales*” között ott találjuk a 343. évi Gangrai Zsinat 7. kánonját;³⁰ Szt. Ambrus (†397) 25. beszédét;³¹ Szt. Jeromost (†419/420);³² Szt. Ágoston (†430) 219. beszédét;³³ Symmachus pápa (†514) írását;³⁴ a 650. évi Concilium Rothomagensis 2. kánonját;³⁵ a Concilium Ticinensis (855) 11. kánonját;³⁶ a 813. évi Mainzi Zsinat 38. kánonját;³⁷ az 1059. évi Római Zsinat 5. kánonját;³⁸ az 1063. évi Római zsinat 1–5. kánonját;³⁹ és végül az 1078. évi Római Zsinat 7. kánonját.⁴⁰ Ha a közvetítő joggyűjteményeket vizsgáljuk, látható, hogy a fenti egyházfegyelmi anyag a *Decretales Pseudo-Isidorianae* (847–852);⁴¹ a *Decretum Burchardi Wormatiensis* (1008–1022);⁴² a *Collectio*

²⁹ ERDŐ, P., *Storia delle Fonti del Diritto Canonico* (Istituto di Diritto Canonico San Pio X, Manuali 2) (Venezia 2008) 105–113.

³⁰ C. 16 q. 1 c. 55: FRIEDBERG, Ae. (ed.), *Corpus iuris canonici* I (Lipsiae 1879; továbbiakban: FRIEDBERG I) 778–779.

³¹ C. 16 q. 7 c. 4: FRIEDBERG I, 801.

³² C. 16 q. 1 cc. 65, 67: FRIEDBERG I, 783–784.

³³ C. 16 q. 1 c. 66: FRIEDBERG I, 784.

³⁴ C. 16 q. 1 c. 57: FRIEDBERG I, 779–780.

³⁵ C. 16 q. 7 c. 5: FRIEDBERG I, 801.

³⁶ C. 16 q. 1. c. 56: FRIEDBERG I, 779.

³⁷ C. 16 q. 2 c. 2: FRIEDBERG I, 786.

³⁸ C. 16 q. 2 c. 3: FRIEDBERG I, 786.

³⁹ D. 23 c. 6: FRIEDBERG I, 117–119.

⁴⁰ C. 16 q. 7 c. 1: FRIEDBERG I, 799.

⁴¹ ERDŐ 2008, 81–83. KÉRY, L., *Canonical Collections of the Early Middle Ages (ca. 400–1140). A Bibliographical Guide to the Manuscripts and Literature* (History of Medieval Canon Law 1) (Washington 1999) 114–117; FOWLER-MAGERL, L., *Clavis Canonum. Selected Canon Law Collections Before 1140. Access with data processing* (Monumenta Germaniae Historica, Hilfsmittel 21) (Hannover 2005) 50–55.

⁴² ERDŐ 2008, 89–90; KÉRY 133–155; FOWLER-MAGERL 85–90.

Canonum Anselmi Lucensis (1081–1083);⁴³ *Chartres-i Ivo szövegcsaládjai* (vö. *Decretum, Panormia, Tripartita*) (1093–1095); a *Polycarpus* (1104–1106);⁴⁴ és a *Collectio Caesaraugustina* (1110–1120)⁴⁵ felhasználásával került összeállításra.

A felsorolt kánonok már megkülönböztették egymástól a két bibliai eredetre visszamenő anyagi juttatást, azaz a tizedet (*decima*) és a zsenyéket (*primitiae*), amely az 1917. május 27-én kihirdetett első *Codex iuris canonicus*-be is beke-
rült (vö. 1502. kán.). A számos uralkodói visszaélés miatt VII. Gergely pápa (1073–1085) az 1078. évi Római Zsinaton rögzítette, hogy a világi híveknek a tized befizetését az egyház felé kell megtenniük, még az esetleg ezzel ellentétes királyi rendelkezés dacára is. A 7. kánon azt is jelezte, hogy mindazok, akik maguknak követelnék ezt a javat, *sacrilegiumot*, azaz szentségtörést követnek el, amely természetesen kiközösítést vont maga után.⁴⁶ Itt jegyezzük meg, hogy száz évvel később a III. Lateráni Zsinat (1179) szintén egyértelműen kifejtette, hogy a tized „eltulajdonítása” (vagyis annak világi kézben tartása) büntetendő cselekmény, hacsak nem külön pápai engedéllyel (vö. privilégium) történik. A tized befizetésének a püspök tudtával kellett történnie, mivel a tized elosztása felett a megyéspüspök rendelkezett. Ez az alapelv arra az ősi – már a 314. évi Antióchiai Zsinaton megjelenő⁴⁷ – kánoni szabályra vezethető vissza, hogy a püspök kötelessége az egyház vagyonát saját egyházára fordítani (NB. a kánon keletkezésekor még nem jött létre az egyházmegye-rendszer), mégpedig negyedét a szent szolgálatra, negyedét a papság ellátására, negyedét a templomok fenntartására és negyedét a szegények gondozására. A C. 16 q. 1 c. 57 kifejezetten kiközösítést helyez kilátásba arra az esetre, ha valaki az illetékes püspök nélkül felmentést adna a tized megfizetésének kötelezettsége alól. A Symmachus pápa neve alatt fennmaradt kánon ezt a cselekményt azonos elbírálásának tekinti az egyházi vagyon eltulajdonításával.⁴⁸ Isten méltó arra,

⁴³ ERDŐ 2008, 94. SZUROMI, Sz. A., *Anselm of Lucca as a Canonist (A textual-critical overview on the 'Collectio Canonum Anselmi Lucensis')* (Adnotationes in Ius Canonicum) (Frankfurt am Main 2006).

⁴⁴ ERDŐ 2008, 96–97; KÉRY 266–269; FOWLER-MAGERL 229–232.

⁴⁵ ERDŐ 2008, 97; KÉRY 260–262; FOWLER-MAGERL 239–244.

⁴⁶ C. 16 q. 7 c. 1: FRIEDBERG I, 799.

⁴⁷ Can. 24; vö. *Patrologiae cursus completus. Series Latina* (ed. I.-P. Migne, I–CCXXI; Lutetiae Parisiorum 1844–1864; továbbiakban: PL) LXVII, 164.

⁴⁸ C. 16 q. 1 c. 57: FRIEDBERG I, 779–780.

⁴⁹ C. 16 q. 1 c. 66: FRIEDBERG I, 784.

⁵⁰ C. 16 q. 7 c. 4: FRIEDBERG I, 801.

⁵¹ Vö. GAUDEMET 489–490; BELLOMO, M., *La Universidad en la Época del Derecho Común* (I libri di Erice 28) (Roma 2001) 45–52; SZUROMI Sz. A., *A középkori egyetemek létrejöttének és az egyetemi oktatás megszületésének sajátosságai*, in KÖRMENDY K., *Studentes extra regnum. Egyetemjárás és*

hogy felajánljuk neki azt, amit tőle, az ő kegyelméből kaptunk, így a munkánk gyümölcséből származó tized olyan ajándék részünkről, amely az Istentől kapott áldásban sokszorozódik – húzza alá Szt. Ágoston 219. beszédében. Azt is hozzáteszi, hogy annak a nagyszámú szegény sorsú felebarátnak az ellátása, ápolása vagy akár annak a biztosítása, hogy megfelelő jogvédelemben és bírósági jogszolgáltatásban részesüljön, azon múlik, hogy ezt az Istennek járó ajándékot hajlandóak vagyunk-e felajánlani.⁴⁹ Hasonlóan érvel Szt. Ambrus, aki éppen az említettek miatt lelkiismereti kérdésnek tekinti a tized teljesítését.⁵⁰

Pontosan tudjuk, hogy a tized 11–12. században kialakuló stabil egyházi jogi háttere – annak ellenére, hogy az egyház más forrásból származó jövedelmekkel is rendelkezett – elsődleges szerepet játszott a *hospitiumok*, templomok, különösen pedig az egyetemek alapításához szükséges anyagi feltételek megteremtésében és folyamatos működésük biztosításában.⁵¹

A tizeddel foglalkozó zsinatok sorában természetesen az egyik legjelentősebb a III. Ince pápa által (1198–1216) összehívott IV. Lateráni Zsinat,⁵² amely 32. határozatában rendelkezik a kegyurak tizeddel kapcsolatos visszaéléseiről.⁵³ A zsinat szövege egyenesen arról beszél, hogy meg kell szüntetni azt a kánoni előírásokkal szemben kialakult szokást, hogy a kegyurak, ill. egyéb személyek eltulajdonítják a tized jórészét azoktól a plébánosoktól, akiknek szent szolgálatát éppen ez a jövedelem hivatott biztosítani.⁵⁴

Közismert, hogy a *Corpus iuris canonici* második gyűjteménye (*Liber Extra*, 1234) – az első olyan egyetemes joggyűjtemény, amely pápai kihirdetést nyert, majd ezután IX. Gergely pápa megküldte az egyetemek számára ezzel is elősegítve nemcsak az egységes kánonjogi oktatást, hanem magát a jogszolgáltatást is – foglalta össze a *Decretum Gratianit* kiegészítő egyetemes kánoni normákat. Ez a gyűjtemény önálló cím alatt (vö. X 3. 30. 1–35: *De decimis, primitiis et oblationibus*)⁵⁵ tárgyalja a tizedre és egyéb anyagi felajánlásokra

könyvhasználat az Esztergomi Székeskáptalanban 1183–1543 (Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae III/9) (Budapest 2007) 41–53, különösen 44–46.

⁵² Részletesen: vö. SZUROMI, Sz. A., *The Constitutions of the Fourth Lateran Council (1215) according to its Theological, Canonical and Historical Aspects*, in *Rivista Internazionale di diritto comune* 15 (2004) 185–199.

⁵³ SZUROMI Sz. A., *Fejezetek az egyházi jogalkotás történetéből – források és intézmények* – (Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae III/15) (Budapest 2011) 139–140.

⁵⁴ *Concilium Lateranense IV* (1215) Const. 32 – *Ut patroni competentem portionem dimittant clericis*, in COD 249–250; vö. X 3. 5. 30: FRIEDBERG II, 478–479.

⁵⁵ FRIEDBERG II, 555–569.

vonatkozó egyházfegyelmet, bár más helyen is találunk a kérdéshez kötődő előírásokat (vö. X 3. 39. 18)⁵⁶ *De censibus, exactionibus et procuracionibus* címmel. A *Liber Extrá*ba bekerült források szerzői közül meg kell említenünk Szt. Jeromost; II. Paszkál pápát (1099–1118); IV. Adorján pápát (1154–1159); III. Sándor pápát (1159–1181); III. Lúcius pápát (1181–1185); III. Kelemen pápát (1187–1191); III. Celesztin pápát (1191–1198); és III. Ince pápát (1198–1216). A zsinatok közül pedig a III. Lateráni és a IV. Lateráni Zsinat anyagát. Szt. Jeromos Ezekiel könyvéről írt kommentárjának részlete vezeti be a 30. címet, amely kézenfekvő módon a korábban már említett biblikus alapok felhasználásával és a levitikus papságra való utalással érvel az egyházi tized léte és kötelező jellege mellett, felváltva említve a *decima* és a *primitiae* szavakat.⁵⁷ II. Paszkál pápa néhány soros részlete definitív módon leszögezi, hogy az a klerikus, aki lelkipásztori szolgálatot lát el, jogosult a tizedből járó juttatásra.⁵⁸ IV. Adorján felsorolja azokat a jogalanyokat, akik a tized alól mentesülnek, vagy magánál a jognál fogva, vagy privilégiumlevél útján. Külön említi az angol területeket, amelyekről az uralkodó a pápa felé jelezte, hogy mind a plébániák, mind a monostorok állandó jelleggel alamizsnát osztanak a szegények számára, és ezért a kegyes cselekedetért általános mentességet ad a pápa a tized befizetésének kötelezettsége alól.⁵⁹ III. Sándor pápa megismétli azt a már korábban is hivatkozott álláspontot, hogy kiközösítéssel büntetendő mindaz, aki a tized befizetésének kötelezettsége alól bárkit is felment, mivel ezt a jogot a pápa magának tartja fenn.⁶⁰ Az X 3. 30. 8-ban viszont kifejezetten említi azokat az egyetemeket, amelyek működésük biztosítására a helyi beszedett tizedből részesedhetnek, és nem kötelesek pápai tizedet szolgáltatni saját javadalmukból.⁶¹ Az esztergomi érsekséget érinti kifejezetten az X 3. 30. 20, melyben III. Lúcius pápa kifejti, hogy a személyes tized beszédését azok

⁵⁶ X 3. 39. 18: FRIEDBERG II, 628.

⁵⁷ X 3. 30. 1: FRIEDBERG II, 555–556.

⁵⁸ X 3. 30. 2: FRIEDBERG II, 556.

⁵⁹ X 3. 30. 3: FRIEDBERG II, 556–557.

⁶⁰ X 3. 30. 5: FRIEDBERG II, 557–558.

⁶¹ X 3. 30. 8: FRIEDBERG II, 558–559.

⁶² X 3. 30. 20: FRIEDBERG II, 562–563.

⁶³ X 3. 30. 21: FRIEDBERG II, 563.

⁶⁴ X 3. 30. 29: FRIEDBERG II, 566.

⁶⁵ Vö. X 3. 30. 30–31: FRIEDBERG II, 566–568.

⁶⁶ Részletesen vö. SZUROMI Sz. A., *A temetésre vonatkozó egyházfegyelem a XII–XIII. században* (Budapest 2007) 135–140.

⁶⁷ Vö. SZUROMI, Sz. A., *La discipline d'inhumation du XIe et XIIIe siècle*, in *Rivista internazionale di diritto comune* 13 (2002) 211–228, különösen 223–225.

a templomok gyakorolhatják, ahol oltáriszentséget őriznek, és rendszeresen szentmisét mutatnak be.⁶² III. Kelemen pápa pedig egyértelművé teszi, hogy a tized minden terményre, jószágra és a belőlük származó haszonra kiterjed.⁶³ Ezzel a pápa lezárja a tized tárgyául szolgáló javak körül hosszú idő óta tartó vitákat. Érdekességként említjük a III. Ince pápától származó X 3. 30. 29-et, amely úgy foglal állást, hogy a tizedre való jogosultságot egyik plébánia a másiktól nem tudja elbirtokolni.⁶⁴ Azt is meg kell jegyeznünk, hogy a *Liber Extra* rendelkezései alapján nyilvánvaló, hogy a tized beszolgáltatási kötelezettsége nincs elévülésnek alávetve.⁶⁵

III. A TIZED BESZOLGÁLTATÁSÁNAK MEGTAGADÁSA ÉS ANNAK SZANKCIÓJA

Láthattuk, hogy a 13. századra kikristályosodott tizedszedéssel kapcsolatos egyházfegyelem nagyon súlyosan ítélte meg a tized megtagadását. Ez olyanira igaz, hogy az eddig említetteken túl temetési tilalmat is maga után vont.⁶⁶ A temetés megtagadásának érett középkori esetei között szerepelnek a szakadárok, az eretnekek, a hitehagyottak, a gyilkosok és öngyilkosok, a párbajban vagy lovagi tornán meghaltak, az uzsoraszedők, az istenkáromlók, a sírgyalázók, a botránysos életet élők,⁶⁷ de ide tartoztak az egyházi tized joggal bitorló is.⁶⁸ Megjegyzendő, hogy a felsorolt bűnök mindegyike meghatározott körülmények között kiközösítést vont maga után.⁶⁹ A probléma klasszikus megfogalmazására a III. Lateráni Zsinaton kerül sor. A zsinat 14. kánonja kifejti az egyház javak tulajdonlására vonatkozó jogát, illetve az adóztatásra való jogosultságát.⁷⁰ Mindebben a püspök az illetékes fórum,

⁶⁸ *Concilium Lateranense III* (1179) Can. 14: COD 218–219; vö. X 3. 30. 19: FRIEDBERG II, 562.

⁶⁹ Vö. RUSSO, P., *Pénitence et excommunication. Étude historique sur les rapports entre la théologie et le droit canon dans le domaine pénitentiel du IXe au XIIIe siècle*, in *Recherches de Science religieuse* 33 (1946) 257–279, 431–461.

⁷⁰ *Concilium Lateranense III* (1179) Can. 14: Quia in tantum iam quorundam processit ambitio, ut non duas uel tres sed sex aut plures ecclesias perhibeantur habere, nec duabus debitam possint prouisionem impendere, per fratres et coepiscopos nostros carissimos emendari praecipimus et de multitudine canonibus inimica, quae dissolutionis materiam et uagationis inducit et certum continet periculum animarum eorum, qui ecclesiis digne ualeant deseruire, uolumus ecclesiasticis beneficiis indigentiam subleuari. Praeterea, quia in tantum quorundam laicorum processit audacia, ut episcoporum auctoritate neglecta clericos instituant in ecclesiis et remoueant etiam cum uoluerint, possessiones quoque atque alia bona ecclesiastica pro sua plerumque uoluntate distribuunt, et tam ecclesias ipsas quam earum homines tallis et exactionibus praesumant grauere, eos qui amodo ista commiserint, anathemate decernimus feriendos. COD 194–195.

hiszen arra a presbiterre vagy más klerikusra vonatkozólag, aki püspöke tudta nélkül laikusokra bízva az egyházi javak kezelését, a *communiótól* való megfosztást, továbbá az egyházi szolgálatból és a szent rendből való letételt írja elő a kánon.⁷¹ Attól a laikustól pedig, aki az egyház számára befizetendő tizedet visszatartja, vagy más laikusnak átadja, a 14. kánon szerint büntető szankcióként meg kell tagadni az egyházi temetést.⁷²

Peñaforti Szt. Raymund⁷³ *Summájában*, a Lib. I. tit. 15-ben külön foglalkozik az egyházi tized előbb vázolt kérdésével.⁷⁴ Véleménye szerint a tized minden jogos szerzeményből származó vagyonnak az a része, amellyel az ember Istennek tartozik, és azt az egyháznak, illetve a klerikusoknak adja át.⁷⁵ Raymund a definíció után felsorolja azokat, akik valamilyen privilégium folytán nincsenek az egyházi tized megfizetésére kötelezve. Ide tartoznak a fehér szerzetesek, a Templomos Lovagok és a Johanniták.⁷⁶ Rajtuk kívül azonban a fekete szerzetesek, a reguláris kanonokok, illetve a világiak⁷⁷ minden birtokukból és azok gyümölcseiből⁷⁸ kötelesek a tized megfizetésére.⁷⁹ Az egyházi tized tehát sajátosan is az egyházi javak közé tartozik. A *Decretum Gratiani* több kánont szentel annak az esetnek, ha a laikus egyházi javakat birtokol. Ennek legtömörebb megfogalmazását talán a C. 16 q. 7 c. 18-ban találjuk: *Nullus laicorum ecclesias uel ecclesiarum bona occupet uel disponat. Qui uero secus*

⁷² *Concilium Lateranense III* (1179) Can. 14: (...) Prohibemus etiam ne laici, decimas cum animarum suarum periculo detinentes, in alios laicos possint aliquo modo transfere. Si quis uero receperit et ecclesiae non tradiderit, christiana sepultura priuetur. COD 195.

⁷³ ERDŐ, P., *Geschichte der Wissenschaft vom kanonischen Recht* (Kirchenrechtliche Bibliothek 4) (Berlin 2006) 78.

⁷⁴ *Summa Sti. Raimundi de Peñafort Barcinonensis -ordo praedicator- depoenitentia et matrimonio cum glossis Ioannis de Friburgo. Ad S.D.N. Clemen pp VIII, nunc primum in lucem edita*, 123.

⁷⁵ Decima est omnium bonorum iuste quaesitorum aequalis pars Deo debita. ext. eod. tua nobis. sunt autem dandae ecclesiis, et clericis, in quorum parochia praedia sita sunt; etiam si clerici sint malae uitae, et male dispensantes ipsas decimas. ext. eod. quoniam. et tua nobis. Lib. I. tit. 15. §. 1. *Summa Sti Raymundi*, 123.

⁷⁶ Dantur decimae a laicis. 16. q. 7. decimas quas. Sed nunquid a clericis, uel religiosis? uidetur quod non. ext. eod. nouum genus exactionis, ut clerici a clericis frugum decimas, et animalium exigant. licet autem circa hoc multa, et uaria emanauerint iura, hoc tenet hodie Ecclesia, et haec est ueritas, quo Monachi albi, Templarii, et Hospitalarii Hierosolymitani non tenentur dare decimas de suis possessionibus, quas propriis manibus, uel sumptibus excolunt secus est, si tradunt rusticis excolendas ad firmam. ext. eo. ex parte. 1. et licet. et ad audientiam. Lib. I. tit. 15. §. 2. *Summa Sti Raymundi*, 123.

⁷⁷ Monachi uero nigri, Canonici regulares, et saeculares tenentur dare decimas de omnibus possessionibus, exceptis noualibimus, hortis, et nutrimentis animalium suorum. ext. eo. ex parte. 1. et hoc uerum est (...) Lib. I. tit. 15. §. 2. *Summa Sti Raymundi*, 123.

⁷⁸ A „gyümölcs” szót itt a római jogi „fructus” értelmében használjuk, azaz nemcsak a növényekre vonatkoztatjuk, hanem minden olyan gyarapodásra, amely az anyadologból annak sérelme nélkül időszakonként természetes úton létrejön. Továbbá a római jognak megfelelően ide soroljuk a fa- és

*egerit, iuxta B. Alexandri capitulum ab ecclesiae liminibus arceatur.*⁸⁰ A laikus tehát nem szerezhethet egyházi javakat, és nem is rendelkezhet azokkal. Ehhez kapcsolódnak azok az intézkedések, amelyek már a klerikusokkal összefüggésben beszélnek a laikusokról, akik egyházi javakat birtokolnak. Amint az a C. 16 q. 7 c. 16-ból kitűnik, az ilyen személy kiközösítésbe esik.⁸¹ Mindezek után érdemes egy pillantást vetni a III. Lateráni Zsinat rendelkezését idéző X 3. 38. 4-re, amely bár elsődlegesen a *ius patronatus*szal foglalkozik, mégis utal a laikusok egyházi javak feletti rendelkezésének tilalmára, és a *communiótól* való megfosztást állítja szankcióul.⁸² Ugyanez következik az 1280-as *Concilium Coloniense* 12. kánonjából is, amely az egyházi javak eltulajdonítóirol beszél, és ebben az esetben helyezi kilátásba az *excommunicatiót*.⁸³ Az egyházi tized jogtalan bitorlása pedig nemcsak az egyházi javak laikusok általi kezeléseként fogható fel, hanem annak eltulajdonításaként is, mivel egyházi tulajdont tartanak maguknál arra való feljogosítás nélkül.

A felsorolt kánonok ismeretében érthetőbbé válik az X 3. 30. 19 intézkedése, amely szintén a III. Lateráni Zsinat alapján temetési tilalommal sújtja az egyházi tized visszatartói.⁸⁴ Nem pusztán az anyagi kötelezettség nem teljesítése vonja tehát maga után a temetési tilalmat, hanem valójában jóval többről van szó. Az egyházi tized visszatartói a haszonnak az Istent megillető

kőkitermelést, valamint a bányászatot, illetve a hasznokat is; vö. FÖLDI A. – HAMZA G., *A római jog története és intéstitúciói* (Budapest 1998³) 332–333.

⁷⁹ Item debent dari decimae de omnibus fructibus terrarum, pomis arborum, herbis hortorum, nutrimentis animalium, lana, lacte, foeno, lignis, fictis, piscationibus, uenationibus, pensionibus, molendinis, etiam daeuento, balneis, fullonicis, argentariis, metallariis, lapidicinis. Item de negotiis, et artificiiis, et caeteris bonis, etiam de tempore. de consecr. dist. 5. quadragesima. 16. q. 1. decimae. et q. 7. quicumq; recognouerit. et omnes decimae. ext. eod. commissum. et nuncios. et non est in potestate. Lib. I. tit. 15. §. 3. *Summa Sti Raymundi*, 124.

⁸⁰ FRIEDBERG I, 805.

⁸¹ Si quis clericus, abbas uel monachus per laicos ecclesias obtinuerit, secundum Apostolorum sanctorum canones et Antioeni capitulum concilii excommunicationi subiaceat. FRIEDBERG I, 805; vö. C. 16 q. 7 c. 17. Constitutiones sanctorum canonum sequentes statuimus, ut quicumque clericorum ab hac hora inuestituram ecclesiae uel ecclesiasticae dignitatis de manu laici acceperit, et qui ei manum inposuerit, gradus sui periculo subiaceat, et communionem ptiuetur. FRIEDBERG I, 805; C. 16 q. 7 c. 20. Per laicos nullo modo quilibet clericus aut presbiter obtineat ecclesiam nec gratis, nec precio. §. 1. Nullus habitum monachi suscipiat, spem aut promissionem habens, ut abbas fiat. §. 2. Nullus presbiter duas habeat ecclesias. FRIEDBERG I, 806.

⁸² Az X 3. 38. 4 *summariuma*: Excommunicantur patroni laici, qui clericos instituunt et destituunt in ecclesiis etiam patronatis, uel bona ipsarum aliter administrant. Et clerici, qui institutionem laicorum recipiunt, communionem priuentur. FRIEDBERG II, 610.

⁸³ MANSI XXIV, 358.

⁸⁴ Az X 3. 30. 19 *summariuma*: Non potest laicus transfere decimam in alium laicum, etiamsi titulo illam possideat. FRIEDBERG II, 562.

részét tartják maguknál,⁸⁵ azaz Istennel szemben vétének, aki lehetővé tette számukra az anyagi gyarapodást. A kötelességüket úgy teljesíthetik, ha ezt a részt az Egyháznak adják át. Bernardus Parmensis⁸⁶ glosszája egyenesen az uzorásokhoz hasonlítja az egyházi tizedet maguknál tartókat az annak következtében beálló temetési tilalom kapcsán.⁸⁷ Mivel ezek a javak sajátosan is egyházi javaknak minősülnek, azok a laikusok, akik maguknál tartják, saját céljaikra, megsértik az egyházi javak birtoklására való tilalmat, és így kiközösítés alá esnek. A temetési tilalom tehát ennek tükrében az Istennek kijáró tisztelet és megbecsülés cselekvésbeli elutasításából fakad, illetve magából a kiközösítésből.

Feltehetjük a kérdést, hogy milyen esetben részesülhet mégis az ilyen bűnbe eső személy a temetési tilalom alóli feloldásban. Nyilvánvaló, hogy amennyiben *excommunicatio* is fennáll, úgy ez alól – a bűnbánat és a kiszabott penitencia után – felmentést kell kapnia, hiszen ez önmagában akadályozza az egyházi temetését. Az is kézenfekvő, hogy a bűnbánat nem képzelhető el a bűnt előidéző cselekmény helyrehozatala nélkül, azaz ebben az esetben a tized átadása nélkül. Ez viszont felveti azoknak az eseteknek a kérdését, amikor valaki nem egyszeri alkalommal tartotta magánál a tizedet, hanem sorozatosan nem adta azt át. Peñaforti Szt. Raymund ezt a kérdést is érinti. A kiindulási pont természetesen az elmaradt tizedek befizetése. Ám ennek következtében beállhat a teljes fizetésképtelenség és az elszegényedés. Vajon ilyen esetben köteles-e a családjához, illetve rokonaihoz fordulni a hiányzó rész előteremtéséért, illetve elszegényedve koldulni, hogy meg tudja téríteni az elmaradt tizedeket?⁸⁸ Raymund művéből úgy tűnik, hogy ez a kötelezettség nem áll fenn, és a püspökre tartozik, hogy a bűnét helyrehozni akaró

⁸⁵ Vö. (...) Dominus enim praecipit in Leuitico cap. ult. eas dari Leuitis, dicens: Omnes decimae terrae, siue de pomis, siue de frugibus, domini sunt, et illi sanctificantur. Item per Malachiam 3. Reuertimini ad me, et reuertar ad uos, dicit Dominus exercituum, et dixistis, in quo confiximus te? In decimis, et in primitiis; et in penuria uos maledicti estis, et me uos configitis gens tota. Inferte omnem decimam in horreum, et sit cibus in domo mea, et probate me, si non aperuero uobis etc. Item Dominus in Lucae 11. et Matth. 23. Uae uobis parisaeis, qui decimatis mentam, et rutam, et omne olus, et praeteritis iudicium, et charitatem Dei, haec autem oportuit facere, et illa non omittere. Item decimas de omnium, quae possideo. Item Gregorius: Laici siue ab episcopis, uel Regibus, uel quibuslibet personis decimas acceperint, nisi ecclesiae reddiderint, sciant se sacrilegii crimen committere, et aeternae damnationis crimen incurrere. 16. q. 7. (...) Lib. I. tit. 15. §. 7. *Summa Sti. Raimundi*, 127.

⁸⁶ ERDŐ 2006, 87–88.

⁸⁷ Ad X 3. 30. 19. v. *Sepultura*: (...) ergo qui decimas quas iniuste possidet, detinet, et nec restituit ecclesiae ad quam speciant, christiana sepultura priuari debet: sicut in usuris (...). *Decretales D. Gregorii papae IX. suae integritati una cum glossis restituae (Cum priuilegio Gregorii XIII. Pont. Max. et aliorum Principum)* (Romae 1582) col. 1223.

megtérőtől milyen mértékben kéri a kompenzációt. Ezt támasztja alá Ioannes Friburgensis⁸⁹ glosszája is.⁹⁰ Ennek tükrében állíthatjuk, hogy az egyházi tized jogtalan bitorlása következtében beálló temetési tilalom alatt álló személy helyzete orvosolható volt, azaz lehetőség nyílhatott az addigi bűnös gyakorlatán változtatni akaró személynek az egyházi temetésben való részesedésre.

IV. AZ EGYHÁZI TIZED KÉRDÉSE A *LIBER EXTRA* UTÁN

A VIII. Bonifác pápa (1294–1303) által 1298-ban kihirdetett újabb dekretális gyűjtemény, az ún. *Liber Sextus* mindössze két kánont szentel a tized kérdésének. A VI 3. 13. 1–2 azokat a szerzetesrendeket sorolja fel, amelyek privilégium útján mentesülnek a tized befizetése alól. Itt a domonkos és ferences renden túl a ciszterciek és a kartauziak kerülnek kifejezett említésre.⁹¹ Az is ismert, hogy erre az időszakra esik, amikor a Francia Királyság területén, a pápával folytatott illetékességi viták egyházzal szembeni szankciójaként kivesszik a kegyuraságra, a tizedekre és az egyházi javadalmakra vonatkozó kérdéseket az egyházi bíróságok joghatósági köréből. Mindezek ellenére az egyházi tized rendszere és a rá vonatkozó kánoni normák továbbra is követik a *Corpus iuris canonici*ben található előírásokat, bár érvényesíthetőségük – különösen a világi hatóságokkal szemben – komoly nehézséget jelent.

A jóval később tartott Trienti Zsinat (1545–1563)⁹² sem szüntette meg az egyházi tized rendszerét. A kánoni rész tette lehetővé az egyes plébániák számára a plébánia kötelezettségeinek teljesítését, azzal a javadalommal együtt, amely hozzájuk tartozott. A zsinat előírta azonban, hogy az összeg

⁸⁸ Quid si aliquis longo tempore recepit, et retinuit decimas, nunc uenit ad sanctificationem, afferens se ignorantia, et simpliciter peccasse, uel etiam scienter, et postulat sibi remitti intuitu Dei, et Ecclesiae, quod accepit, uel retinuit in praeterito tempore; cum alias oporteret eum cum sua familia mendicare? Ad hoc dico, quod potest ecclesia petere omnes decimas praeteriti temporis. 16. q. 7. quicumque recognouerit: sed si uideat istum contritum, et preces eius niti ueritate, debet ei tanquam pauperi dimittere unde uiuat; eum hoc idem esset ei datura postea. arg. 16. q. 1. quoniam. Hoc tamen debet facere Episcopus, et potest etiam sine consensu capituli; cum sic decimae ad ecclesiam reuertantur. ext. de his, quae fiunt autem prael. sine cons. capit. cum apostolica. Lib. I. tit. 15. §. 12. *Summa Sti Raymundi*, 134.

⁸⁹ ERDŐ 2006, 99.

⁹⁰ Ad Summa Sti Raymundi Peniaforti, Lib. I. tit. 15. §. 12. v. Pauperi: credo quod si diues sit, potest ei gratis dimittere, ut in totum, uel in partem, quod male acceptum est, ex quo in posterum uult cessare a talis receptione, et ecclesiam restituere iuri suo. *Summa Sti Raymundi*, 134.

⁹¹ VI 3. 13. 1–2: FRIEDBERG II, 1048.

⁹² Részletesen: vö. BERNHARD, J. – LEFEBVRE, C. – RAPP, F. (ed.), *L'époque de la Réforme et du Concile de Trente (Histoire du droit et des institutions de l'Église en Occident XIV)* (Paris 1989).

felhasználása az illetékes megyéspüspök szándékával összhangban történjék.⁹³ Általánosságban is igaz, hogy a területileg illetékes püspök volt köteles az egyházmegyéjéhez tartozó plébánosok megfelelő ellátását – emberhez méltó megélhetését – biztosítani. Abban az esetben tehát, ha a javadalom, a tized és a gyűjtések összege nem volt elégséges a plébánia tisztas működéséhez, a püspök köteles volt a szükséges további javakkal ellátni azt. A helyi ordinárius engedélye nélkül a plébános semmilyen új javadalomszerzési forráshoz nem juthatott hozzá. A tridentinum nyomán született partikuláris zsinati fegyelem erőteljesen hangsúlyozza az egyházi javak megfelelő kezelésének a szükségességét. Minden elidegenítésnél úgy kellett eljárni, hogy ne sérüljön sem a plébánia, sem pedig az egyházmegye érdeke. Az esperes vagy más arra kijelölt személy három hónaponként köteles volt ellenőrizni – vizitáció tartásával – a beneficium állapotát. A zsinat azt is elrendelte, hogy leltárba kell venni a plébánia tulajdonában lévő javakat, elzalogosításukhoz pedig engedélyre van szükség.

EPILÓGUS

A tized rendszerének hanyatlása a reformáció, majd a francia forradalom nyomán következett be, amely maga után vonta ennek a bevételi forrásnak a gyors megszűnési folyamatát, kezdve Franciaországon 1803-ban.⁹⁴ A 19. század közepére a tized mint javadalmi forrás eltűnt Európából, és csak az Újvilágban – vö. Dél-Amerika – maradt fenn átmeneti jelleggel.⁹⁵ Magyarországon a papság 1848 márciusával lemondott az egyházi tizedről, amelynek kárpótlása csak 1862-ben történt meg ún. földterhermentesítési papírokkal.⁹⁶

⁹³ SZUROMI 2003, 205–206.

⁹⁴ GAUDEMET 678–679.

⁹⁵ BANGHA B. (szerk.), *Katolikus Lexikon* IV (Budapest 1933) 363.

⁹⁶ SZUROMI Sz. A., *Változások a katolikus egyház jogintézményeinek államilag elismert kompetenciájában Magyarországon (1894–1918)*, in *Jogtörténeti szemle* 3 (2007) 64–67.

⁹⁷ Vö. *A katolikus kongruarendezés tárgyában kiadott főkegyúri elhatározások, törvények és rendeletek gyűjteménye* (Budapest 1909).

⁹⁸ 1909. évi XIII. tc. 7. §. A törvényhozás tudomásul veszi, hogy a katolikus lelkészi (helyi kápláni) és segédlelkészi állások jövedelmi kiegészítésének megállapítása céljából a jövedelmi összeírások az 1898. évi XIV. t.-czikk 11–13. §-aiban foglalt elveknek megfelelő főkegyúri rendelkezések folytán már a jelen törvény életbelépte előtt megtörténtek és ezeknek az összeírásoknak alapján a jövedelmi kiegészítésre való igények az Ő Felsége által szervezett kath. Kongrua-bizottság és a kormány által megalapítottak.

A papok anyagi ellátásához tartozhatott még a fájárandóság (olyan lelkészek számára, akiknek a kárpótlása így történt meg), a misealapítványok és a lelkészi illetmény (kongrua). A kongruával kapcsolatos ügyeket Magyarországon a Katolikus Központi Kongrua Bizottság intézte 1887-től, illetve az Országos Katolikus Kongrua Tanács 1909-től.⁹⁷ A lelkészi jövedelem kiegészítéséről rendelkezett az 1898. évi XIV. tc, majd az 1909. évi XIII. tc.⁹⁸ 1913-ban a XXXVIII. tc. bevezette a lelkészek korpótlékát.⁹⁹ Az 1949. évi XX. tc.-kel megváltozott a kongrua jelentése, mivel az a korábbi javadalmazási rendszert megszüntette, egyúttal határozott arról, hogy az állam 1950-től tizennyolc évig fokozatosan csökkenő mértékben rendkívüli államsegéllyel támogatja az egyházi személyeket.¹⁰⁰

Az egyházjog első kodifikációját X. Piusz pápa (1903–1914) 1904. március 19-én *Arduum sane munus* kezdetű *motu proprio*jával rendelte el.¹⁰¹ Ennek alapelve az volt, hogy a *Corpus Iuris Canonici*ben található nagy mennyiségű konkrét esetre hozott joganyagot rendezett formában és az általánosan alkalmazható szintre elvonatkoztatva foglalja össze, de úgy, hogy megőrizze a régi jogot.¹⁰² Éppen ezért az egyházi tized rendszerének szabályozása is az addigi jogalkotás alapján került megfogalmazásra.¹⁰³ A fentebb már részletesen felsorolt forrásokon túl, az 1917. évi *Codex Iuris Canonici* 1502. kánonjának háttérében megtaláljuk még a *S. Congregatio Cardinalium Concilii* 1619. június 8-i *Ariminen* kezdetű rendelkezését; a *S. Congregatio de Prpaganda Fide* 1760. június 2-i állásfoglalását és az Apostoli Penitenciária 1897. május 4-i határozatát.¹⁰⁴ A tizedet a CIC (1917) Can. 1502 már úgy értelmezte, hogy ott tartandó továbbra is fenn, ahol a tizedszedés gyakorlata még mindig megmaradt. A szöveg Isten egyetemes tulajdona elismerésének tekinti a szent szolgálattevők tevékenységére adott *decimát*.¹⁰⁵ A kánonjogi hagyománynak

⁹⁹ 1913. évi XXXVIII. tc. 2. §. Korpótlékban részesül minden lelkész, aki oly lelkészségben működik, amelynek jövedelme az eddigi törvények szerint az 1600 K összegig terjedő magasabb (állami) kiegészítésre jogosult; igényt tarthat továbbá a korpótlékra az a lelkész is, aki oly lelkészségben van alkalmazásban, amelynek (állami) jövedelmi kiegészítésre eddig csakis abból az okból nem volt igénye, mert a lelkészségnek egyházi forrásból eredő jövedelme évi 1600 K-nál többet tett ki.

¹⁰⁰ BÁNK J., *Kánoni jog* II (Budapest 1963) 366–367.

¹⁰¹ *Acta Sanctae Sedis* 26 (1904) 549.

¹⁰² SZUROMI Sz. A., *Kánonjogtudomány és kodifikáció (Megjegyzések a latin egyházjog kodifikációjához)*, in *Iustum Aequum Salutare* IV/2 (2008) 83–92.

¹⁰³ SZUROMI 2003, 208.

¹⁰⁴ *Leges Ecclesiae post Codicem iuris canonici editae* VII (Romae 1994) 9591.

¹⁰⁵ BÁNK II, 388. VERMEERSCH, A. – CREUSEN, J., *Epitome iuris canonici cum commentariis ad scholas et ad usum privatum* II (Romae 1925²) 471.

megfelelően, külön kerül említésre a *primitiae* kategóriája. Az 1983. január 25-én kihirdetett új Egyházi Törvénykönyvben értelemszerűen már nem találunk utalást az addigra mindenütt megszűnt egyházi tized intézményére. Az egyház által végzett különböző célú – előre kihirdetett – gyűjtések, az országonként és gyakran egyházmegyénként is változó mértékű és beszédési módú „egyházi adó” formái, függetlenek az egyházi tized régi intézményétől; ahogy a szentmise alatti perselyadományok is teljesen eltérő eredettel – ebben az esetben a liturgiában jelenlévő felajánlási cselekményt kifejező jelentéstartalommal – rendelkeznek